Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi
International Journal of Social Work Research
e-ISSN: 2791-836X

Volume/Cilt 2
Issue/Sayı 1
March/Mart 2022

Review Article/Derleme Makale

Transformation of Family Structure in Turkey: Problems and Expectations

Türkiye'de Aile Yapısının Dönüşümü: Sorunlar ve Beklentiler

Müslüm ENGİN [1]

Cited/Atıf: Engin, M. (2022). Türkiye'de Aile Yapısının Dönüşümü: Sorunlar ve Beklentiler, *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 2* (1), 123-136

ABSTRACT

In this study, it is aimed to show the transformations experienced by the Family Institution in Turkey in recent years and how this can be shaped in the future. The study is a compilation study that deals with the studies in the literature. Modernization is the large family structure on the family structure, narrowing and multiplying the broad structure of the family and differentiating within the family. With the deterioration of the systemic harmony within the family, the way for a primary dissolution was opened. Unity within the family has decreased, child education, raising and care has become more difficult, the understanding of romantic love and affection between individuals has weakened, and marriage and establishing a family have become increasingly difficult. As a result of this situation, domestic violence and divorces are increasing. The disintegration of family relations and the transformation of family structure highlight the importance of happy families for a happy society. Turkey in recent years, the family institution differentiated threatening problems, family members and the emergence of a systematic way to deal expertise has made it mandatory. To follow the change processes of the family structure, to observe all kinds of positive and negative situations and to observe a healthy family structure; The preparation and implementation of projections that concern the family, vision and children should be made compulsory.

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye'de aile kurumunun son yıllarda yaşadığı dönüşümler ve bunun ilerleyen zamanlarda nasıl şekillenebileceğine ilişkin genel eğilimleri görünür kılmak amaçlanmaktadır. Makale, literatürde yer alan çalışmaları ele alan bir derleme çalışmasıdır. Küreselleşme, modernleşme, bireyselleşme ve kültürleşme gibi süreçler, aile yapılarını dönüştüren başat etkenler arasında yer almaktadır. Özellikle modernleşmenin aile yapısı üzerindeki en büyük etkisi, ailenin geniş yapısını daraltması, ihtiyaçlarını çoğaltması ve aile içi ilişkileri farklılaştırmasıdır. Aile içindeki sistemsel uyumun bozulması ile birlikte, birey öncelikli bir çözülmenin önü açılmıştır. Aile içinde birliktelik azalmış, çocuk eğitimi, yetiştirilmesi ve bakımı güçleşmiş, bireyler arası romantik aşk ve sevgi anlayışı zayıflamış, evlenme ve aile kurma giderek zorlaşmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak, aile içi şiddet ve boşanmalar artmaktadır. Aile ilişkilerinin çözülmesinden ve aile yapısının dönüşmesinden kaynaklanan olumsuzluklar, mutlu bir toplum için mutlu ailelerin önemini ön plana çıkarmaktadır. Türkiye'de son on yılda, aile kurumunu tehdit eden sorunlar çeşitlenmiş, aile ve aile bireyleriyle sistemli bir şekilde ilgilenecek uzmanlık alanlarının ortaya çıkmasını zorunlu kılmıştır. Aile yapısının değişim süreçlerini takip etmek, bu süreçte yaşanan her türlü olumlu-olumsuz durumları gözlemlemek ve daha sağlıklı bir aile yapısını güçlendirmek için; aileyi, kadını ve çocukları ilgilendiren kapsamlı projeksiyonların hazırlanması ve hayata geçirilmesi zorunlu hale gelmiştir.

ARTICLE HISTORY
Received :18.12.2021
Accepted :10.03.2022
Published :30.03.2022

KEYWORDS
Structural Transformation of the Family, Domestic Relations, Happy Marriage, Violence Against Women, Divorce

MAKALE TARİHİ
Geliş :18.12.2021
Kabul :10.03.2022
Yayımlama :30.03.2022

ANAHTAR KELİMELER
Ailenin Yapısal Dönüşümü, Aile İçi İlişkiler, Mutlu Evlilik, Kadına Şiddet, Boşanma

[1] *Öğr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Kadın ve Aile Çalışmaları Doktora Programı, Ankara, muslum.engin@student.asbu.edu.tr, 0000-0002-6247-0791*

GİRİŞ

Toplumsal yapının en küçük birimi olması bakımından aile, toplumsal ilerleme ve değişmelerde başat bir rol oynamaktadır. Türkiye'de aile yapısı Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte hızlı bir değişim göstermiştir. Yeni kurulan devletin alt yapısını oluşturan devrimler, aileyle birlikte toplumun bütün kurumlarında modernleşmenin hız kazanmasına neden olmuştur. Bunun yanında 50'li yıllardan sonra sanayinin gelişmesi ile tarım etkinliklerinin yerini başka ekonomik faaliyetlere bırakması sonucu kentlere doğru yapılan göçler, aile yapısı üzerinde de etkilerini göstermiştir. Çünkü geleneksel toplumların modern toplumlara dönüşmesinde; sanayileşmenin, kentleşmenin, eğitim olanaklarının, teknolojik ilerlemelerin önemli bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Kırsal alanda geleneklere bağlı, yaşanılan bölgenin coğrafi ve kültürel özelliklerine göre şekillenmiş olan aile yapısı, büyük kentlerde değişim baskısı altında kalarak yeniliğe ayak uydurmaya başlamıştır. Aile yapısında görülen değişimler büyük kentlerle sınırlı kalmayarak, toplumun her kesimini etkisi altına almıştır (Koç, 2018: 46; Karagöz, 2015: 3).

Bu araştırmada Türkiye'de son on yılda aile yapısında sosyolojik, demografik ve kültürel açıdan görülen değişiklikler ele alınmıştır. Çalışmanın temel odağı, Türkiye'de aileden beklentiler ile aile yapısındaki değişimlerin paralellik gösterip göstermediğini ortaya çıkarmaktır. Araştırmada konu ile ilgili aile yapısındaki değişime ışık tutan literatürdeki çalışmaların derlenmesiyle bir literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca aile ile ilgili Türkiye Aile Yapısı Araştırması Raporu [TAYA] (2016) ve Türkiye İstatistik Kurumunun konu ile ilgili dokümanlarının incelenmesi ve yorumlanmasına yer verilmiştir. Bu bakımdan çalışma bir bakıma doküman analizi özelliği de sergilemektedir. Doküman analizi yöntemi, sosyal bilimciler tarafından gözlem ve görüşme yöntemlerinin mümkün olmadığı yerlerde başvurulan ve her hangi bir konuda yazılı verileri kaynak olarak kullanan bir yöntemdir. Bu veriler genellikle önceden hazırlanmaları, araştırmanın maliyetini düşürerek kolay erişilebilir olmaları bakımından fayda sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 189-192).

Çalışmanın birinci bölümünde, Türkiye'de aile yapısındaki dönüşümler ve aile kurumu üzerindeki beklentiler ele alınmıştır. İkinci bölümde ise aile yapısındaki dönüşümler içinde belirginleşen kadına yönelik şiddet, boşanma ile aile içi ilişkilerin farklılaşması konularına yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise, aile yapısındaki değişimlerin ve çözülmelerin değerlendirilmesi, değişimlerin beklentileri karşılayıp karşılamadığı, yeni beklentilerin ne şekilde teşekkül edebileceği üzerinde durulmuştur. Aile yapısındaki değişimlerin Türkiye'nin modernleşmesi ile birlikte hız kazandığı, kadının aile hayatında ön plana çıktığı, aile bireyleri arasında rol dağılımı konusunda yeni belirleyicilerin söz konusu olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Buradan hareketle bu çalışmada aile ile ilgili dönüşümler ele alınırken gelişimsel idealizm teorisi ile simgesel etkileşimci aile kuramlarının aile ile ilgili yaklaşımları ışığında incelenmiştir.

Kavas ve Thorton (2013: 226)'a göre, gelişimsel idealizm teorisi, modern toplumda ortaya çıkan kentleşme, zenginlik, eğitim ve teknolojik ilerlemelerin kendi değerler çevresini oluşturarak, gelişen toplum ve aile yapılarını ortaya çıkardığını vurgulamaktadır. Bu değerler eşitlik, özgürlük, insan hakları, bilim ve eğitim gibi kültürel unsurları içermektedir. Diğer bir deyişle modern bir toplum yaratma arzusu, idealizmin kalkınmada merkezi bir unsur olmasına önayak olmuş, kentleşmeyi, sanayileşmeyi, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasını ve modern eğitim programlarını teşvik etmiştir.

Bu açıklamadan gelişimsel idealizm teorisinin gelişmekte olan ülkelerdeki aile yapılarının dönüşümlerini açıklamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Toplumsal yapıdaki düşünsel değişim aileye de yansır. Modernleşme ile beraber evlilik yaşı ilerler, eğitim olanakları artar, geleneksel aile yapısından farklı, tek eşliliğe dayanan çekirdek aile yapısı yaygınlaşır. Ailede eğitim olanakları ve gelir durumu artarken; evlilik, çocuk sahibi olma, aile bireylerinin bireysel özgürlükleri, cinsiyet eşitliğine dayalı romantik aile bağları hep bu idealist aile yaklaşımı çevresinde şekillenir. Türkiye'deki aile yapısındaki değişim beklentilerin ne derece gerçekleşmiş olduğu da bu teoriye göre kıyaslanarak açıklanmaktadır (Koç, 2018: 46).

Öte yandan aile yapısının dönüşmesiyle birlikte, aile bireyleri arasındaki ilişkiler de değişen durumlara göre yeni anlamlar kazanacaktır. Burada aile içindeki ilişkileri açıklayabilmek için değişen tavır, tutum, inanış, beklenti ve anlayışların ne şekilde kavrandığını belirlemek gerekmektedir. Simgesel etkileşimcilik kuramı, ailede yeniden belirlenen rollerin aile bireylerine yeni statüler kazandırmış olmasını onların bu etkileşimleriyle açıklamaktadır (Canatan, 2018: 41-44). Türkiye'de yakın dönemde aile yapısındaki değişimleri açıklamak için başvurulabilecek, feminist aile teorisi, yapısal aile teorisi gibi başat başka aile teorileri de mevcuttur; ancak bu çalışmada yararlanılmış olan TAYA (2016) ve Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] verilerinde gözlemlenen değişimlerin gelişimsel idealizm teorisi ile simgesel etkileşimcilik teorisi ışığında değerlendirilmesi daha elverişli görülmüştür.

1. TÜRKİYE'DE AİLE YAPISININ DÖNÜŞÜMÜ

Son yıllarda yaşanan siyasal ve ekonomik olaylar, 50'li yıllardan beri hızla dönüşüme uğrayan Türk aile yapısının üzerindeki değişim etkisini sürdürmektedir. Geleneksel geniş aileden, çekirdek aileye; kır ailesinden, kent ailesine dönüşüm büyük bir hızla gerçeklemiş ve her alanda etkisini göstermiştir. Kurumsal olarak aile varlığını sürdürmeye devam ederken, olumlu ve olumsuz; içsel ve dışsal her etkiye karşı dönüşmeye ve yenilenmeye devam etmektedir (Güloğlu, 2019: 49). Bu bölümde aile kurumunun önemi, aileden beklentiler ve ailede son yıllarda öne çıkan başlıca değişimler ele alınacaktır.

1.1. Toplumsal Beklentiler ve Aile Kurumunun Önemi

Gelişimsel idealizm teorisinde vurgulanan gelişmişliğin aileye yansıması ve aile eliyle sürdürülmesi, aile kurumunun gelişmekte olan toplum için önemini ortaya koymuştur. Modernleşme yaklaşımlarına göre geleneksel insan ile modern insan arasındaki farkla, geleneksel toplum ile modern toplum arasındaki fark aynıdır. Geleneksel gelişmenin kaynağı, modernlik ise nihai sonucudur. Geleneksel yapıda; tarıma dayalı, okuma oranı düşük, teknolojik gelişmeden yoksun, hayat kalitesi düşük, her alanda uzmanlaşmış kurumlar yetersiz, hukuk yerine gelenekler hâkim, dini inancın etkisi yaygın, siyasal etkinlik sınırlıdır. Buna karşılık modern toplum hukukun ve siyaset gücünün yüksek olduğu, belirgin kurumsal yapılara sahip, birey özgürlüğünün, refahının ve bağımsızlığının güçlü olduğu, kent hayatının hâkim olduğu, sanayiye dayalı, demokrasinin sosyal hayata hâkim olduğu bir yapıdadır (Coşkun, 1989: 298; Ünal, 2013: 591-592).

Modernleşme ile birlikte modern aile hem yukarıda da belirtildiği gibi bir ideal hem de bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile küçülür, parçalanır, kadın ve erkek arasındaki geleneksel mahremiyet algıları değişir, bireyler özgür ve tüketim odaklı olarak somutlaşır. Modern aile özgür, müreffeh, bireylerin eşit olduğu mutlu bir aile olarak konumlandırılır (Yıldırım, 2018: 123-124). Şu halde aile kurumu üzerinde modern zamanlarda geleneksel dönemdeki ekonomik ve demografik güç beklentisinden daha farklı olarak müşahhas beklentiler ortaya çıkmıştır denilebilir. Aile dönüşürken pozitif bir etki yaratmalı, toplumsal modernliğe önayak olmalıdır. Yani özgürlük, bağımsızlık, refah ve mutluluk ailede başlamalı, toplumun geneline yayılmalıdır. Aile toplumun varlığını sürdürmesi için ödevlerini yerine getirirken, değişen hayat koşullarına karşı değişim ve uyumu sağlamalı, yok olup gitmeye karşı direnmelidir.

Türkiye'de aile yapısının zaman içinde gelenekselden moderne dönüştüğü, yapılan araştırmalarda kendini göstermektedir. Türkiye Aile Yapısı Araştırma (2016: 218) verilerinde çekirdek aile oranı %65 geniş aile oranı %14, dağılmış ailelerin oranı %21 olarak belirtilmiştir. Hanelerin %14'ünde yalnızca bir kişi oturmakta, %20'si 2 ve yine %20'sinde 3 kişi yaşamaktadır. Bu oranlara bakıldığında hanelerin yarısından fazlasında yaşayan kişi sayısı üç kişiyi geçmemektedir. Diğer yandan Türkiye'de nüfus artarken, nüfus artış hızı; 2018'de binde 14,7, 2019'da binde 13,9 ve 2020 yılında binde 5,5 olarak gerçekleşmiş, yani giderek azalan bir eğilim göstermiştir (TÜİK, 2019a; TÜİK, 2021a). Aynı zamanda 2010 yılında 118.568 (%1.62) kişi boşanırken, 582.715 (%7.97) kişi evlenmiş. 2019'da evlenen kişi sayısı azalırken 541.424 (%6.56), boşananlar 155.047 (%1.88) kişiye yükselmiştir. 2020 yılında evlenen kişi sayısı 487.270 boşanan kişi sayısı ise 135.022 olarak kayda geçti (TÜİK, 2019b; TÜİK, 2021b).

Göstergelerden anlaşılan Türkiye'de modernliğin öngördüğü küçülme, aile kurumunun zayıflaması ya da değişen şartlar doğrultusunda yeni eğilimler sergileme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Rakamlar aynı zamanda aile kurumunda pek çok değişikliğinin ortaya çıktığına işaret etmektedir.

Bu değişmeyi örnekleyen durumlardan biri de modernleşme ile birlikte Türk ailesinde çocuğa bakış açısının değişmiş olmasıdır. Yavuz ve Güllüpınar (2019) tarafından yapılan *"Türkiye'de Çocuğun Ekonomik Değerini Etkileyen Faktörler: 2016 Aile Yapısı Araştırması Analizi Üzerinden Sosyolojik Bir Değerlendirme"* adlı çalışmada, Türk ailesinin modernleşme ile birlikte değişim döngüsüne girdiği vurgulanmaktadır. Özellikle gelişimsel idealizm teorisinde de karşılığını bulan, iyi eğitim almış, refah düzeyi yüksek, sekülerleşme eğilimli, evlilik ve birlikteliklerle ilgili farklılıklara toleranslı, kentli aile yapısının dikkatte değer ölçüde artmış olmasına dikkat çekilmektedir. Bunun bir sonucu olarak, Türk ailesinin çocuğa bakış açısının giderek değiştiği, çocuğa verilen değerin yaşlılıkta destek sağlayacak maddi bir güvence yerine, psikolojik olarak değer veren bir yaklaşımla konumlandırılmıştır (Yavuz ve Güllüpınar, 2019: 406). Bu değişimler ailenin Türk ailesi için öneminin devam ettiğine ve fakat aileye yaklaşımın yeni değerler ekseninde dönüştüğüne işaret etmektedir.

1.2. Aile Birliğinin Önemi Açısından Mutlu Evliliğin Önemi

Günümüz insanı için duygusal güven ve kendini fonksiyonel bir yapının önemli bir uzvu olarak görmenin önemi giderek artmaktadır. Her anlamda aile dışında çok az yerde; bireyin desteklenmesi, konforu, duygusal özerkliği, incinmeden sevecenlikle karşılanması, hor görülmemesi mümkün olabilmektedir. Araştırmalar olumlu düşüncelerin mutlu bir evlilik ve aile yapısı için çok önemli olduğunu vurgulamıştır. Mutlu ev atmosferi ebeveynlerden başlayarak hane halkına özellikle çocuklara yansır. Elbette aile içi birliği kuvvetlendiren pek çok farklı yol bulunmaktadır. Evli çiftlerin sağlıklı iletişimleri, sağlıklı aile ortamının başlıca şartlarından biridir. Aile içinde stres, gerginlik ve çatışmalar bireylerdeki anksiyete ve buna benzer ruhsal rahatsızlıkları tetikleyebilir (Lamanna ve Riedmann, 2009: 330).

Mutlu evlilikte ve güçlü aile bağlarının kurulmasında ebeveynlere bazı sorumluluklar ve görevler düşmektedir. Çünkü ebeveynin en önemli görevlerinden biri de sağlıklı nesiller yetiştirmektir. Bu anlamda karı-koca, evlilikteki ilişki sürecinde birbirlerine karşı saygılı olmalı ve açık iletişime olabildiğince gönüllü olmaya eğilimli olmalıdır. Sınırların keskinleşmesine neden olan sürekli eleştiri ve sürekli savunma eyleminden uzak durmalılar; hoşgörüyü ve eleştiriye açık olmayı alçakgönüllülükle kabul etmelidirler. Eşler birbirine karşı sadık davranmalı, krize neden olacak gizli eylemlerden kaçınmalıdırlar. Aile içinde görev dağılımı eşit olmalı ve aile içindeki sorunlarda ailenin herhangi bir ferdi günah keçisi konumuna getirilmemelidir. Gerçekçi olmayan beklentiler ve kötü hatıralara takılıp kalma evlilik ilişkilerini zedelemekte, çiftlerin birbirinden soğuması giderek artan çatışmaları körüklemektedir. Çiftler evlilik ilişkisini olumsuzluklar ve çatışmalar yumağında boğmamalıdır (Olson, DeFrain ve Skogrand, 2010: 317-318). Her ailenin kendine özgü karakteristik bir yapıya sahip olduğu göz önüne alındığında, mutlu evliliği sürdürmenin kolay olmadığı hem çiftler hem de diğer aile bireyleri için pek çok açıdan yetenekli ve donanımlı olmayı gerektirdiği de anlaşılmaktadır.

1.3. Aile İçi İlişkilerin Aile Yapısına Etkileri

Sistemsel olarak düşünüldüğünde belirli bir denge zemininin üzerinde oturtulmamış bir aile içinde stres, gerginlik ve çatışmalar görülebilmektedir. Bu durumun bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde ortaya çıkan pek çok nedeni varsa da, hepsinin nihai sonucu ailenin işlev kaybına uğramış olmasıdır. Günümüzde aile içi çatışmaların önemli bir kısmının, ebeveyn merkezli bir aile düşünüldüğünde, daha çok *annelik* ve *babalık* kavramlarının farklı anlamlar kazanmış olmasından ileri geldiği anlaşılmaktadır. Geleneksel anlamda aile reisi görevini üstlenen baba modeli, modern zamanlarda anne ile koşut bir konum kazanmıştır. Kadınlar hem kamusal alanda varlıklarını gösterebilirken hem de evde annelik görevini devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Çocukların yetiştirilmesi, eğitimi, ev işleri gibi başat ev içi sorumluluklarda yine anneye önemli görevler düşmektedir. Bununla beraber kapitalist dönemin gerekleri karı-koca ilişkilerinde günlük ev hayatının sorumluluklarını üstlenmek bakımından çatışmaya neden

olabilmektedir. Babaların ev işlerinde ve çocuk bakımında anneye destek olması, annenin psikolojik olarak kendini mutlu hissetmesine ve annelik görevlerini daha rahat yerine getirmesine yardımcı olmaktadır. Anne baba arasındaki geçimsizlik, özellikle ergenlik çağında olan çocuklar başta olmak üzere ev halkını olumsuz etkilemektedir. Çatışmalar bireylerin aile bağlarını zayıflatıp kendi iç dünyalarına yönelmelerine neden olabilmektedir (Uluğtekin, 2019: 98-103; Cohen vd. 2016: 2).

Aile bağlarının sağlıklı şekilde işlemesine neden olan ilişkilerin zayıflaması ve çatışmalar, aile bireylerin birbirleriyle olan duygusal iletişimin kesilmesine yol açmaktadır. Bu durumda aile içinde birbirine paralel ya da zıt ilişkiler kurulabileceği gibi, bazı fertlerin birbirine kenetlendiği yeni *üçgen* yapılar da ortaya çıkabilmektedir. Aile sistemin alt sistemleri olan anne çocuk, baba çocuk, çocuk-çocuk ilişkileri sistemlerinin kendi aralarındaki geçirgen yapısı zedelendiğinde, bireylerin kendini gerçekleştirme ve farklılaşma yetenekleri zayıflamaktadır. Bu durum Bowen gibi psikanalitik yaklaşımı benimseyen terapistlerin de belirttiği üzere, birkaç kuşak sonraya aktarılabilecek psikolojik rahatsızlıkların ortaya çıkmasına neden olabilir (Nichols, 2014: 73-74). Bu bağlamda aile içi ilişki kopukluğu başlarda önemsiz gibi görünse de, sorunlar uygun bir terapi yöntemi ile çözülmediği zaman aile fertleri için tedavisi zor ve uzun sürecek rahatsızlıklara dönüşebilir.

1.4. Aile Yapısında Son Yıllarda Görülen Değişmeler

Modernleşme, sanayileşme, göç ve kentleşmeyle birlikte sosyal yapının dönüşmesini sağlayan öğeler, son yıllarda aile yapısında geleneksel geniş ailenin rollerinde değişikliğe neden olmuştur. Diğer bir deyişle geleneksel geniş ailenin ekonomik, biyolojik, dini, güvenliği ve sağlığı korumaya yönelik fonksiyonları modernleşme ile birlikte bu alanlarda uzmanlaşmış kurumlara aktarılmıştır. Kadının sosyal hayata atılması, liberal demokratik siyasi anlayışların gelişmesi, sosyal ve siyasal hakların ilerleyişi ve artan özgürlükler, şehir hayatı içinde ailelerin küçülmesine neden olmuştur (Eyce, 2004: 231). Ayrıca tıp alanındaki ilerleyişle beraber insan ömrü uzamış, yeni doğum kontrol yöntemleri geliştirilerek farklı bir demografik yapıya geçiş olmuştur. Kadının iş hayatına atılması ile birlikte doğum oranları azalmış, aile içinde erkek ve kadının iş bölümüne dayalı yeni aile ilişkileri modelleri ortaya çıkmıştır. Bu durum aynı zamanda erkeğin aile içindeki babalık statüsünde değişiklikler yaratmış, ailede ortak sorumluluk sahibi ebeveyn olma bilinci gelişmiştir (Epik, Çiçek ve Altay, 2017: 46-47). Bu bağlamda Türk aile yapısında özellikle aile yapısını inceleyen araştırmalardan da hareketle öne çıkan değişimlerin bazıları şunlardır.

Aile içinde çocuk sayısı azalıyor: Türkiye'de tek çocuk sahibi olan aile oranı %15,5, iki çocuk %33,8, üç çocuk %22,7, dört çocuk %12,2, beş çocuk %6,3'tür (TAYA, 2016: 117). Kent hayatında çocuk bakımının aile bütçesine yük getirmesi ile birlikte, 1980'li yıllardan sonra çocuk sayısının azaldığı, kentli çekirdek ailelerin genellikle 1 ya da 2 çocuk tercih etmeye başladığı görülmektedir (Zencirkıran, 2019: 166). Önümüzdeki on yılda, üç ve daha fazla çocuk tercih eden aile oranı genel oran içinde %20'ye düşecektir. Çünkü aileler mevcut şartlarda giderek iki çocuk yapma eğilimde olacaklar, aile planlamasını buna göre şekillendirmek zorunda kalacaklardır.

Evlenme yaşı giderek ilerliyor: Ortalama evlenme yaşı; 2009 yılında erkeklerde 26,8 kadınlarda 23,5 olarak belirlenmiştir. Aynı oran 2018 yılında erkeklerde 27,8 kadınlarda 24,8; 2019 yılında erkeklerde 27,9 kadınlarda ise 25 olmuştur (TÜİK, 2019c). Aile yapısının dönüşmesinde evlilik yaşının giderek ilerlediği görülmektedir. Bu verilerden hareketle evlilik yaşının önümüzdeki on yılda, erkeklerde 30 kadınlarda ise 28 olacağı tahmininde bulunulabilir. Eğitim olanaklarının artması, artan özgürlükler, tüketimle birlikte ortaya çıkan hayat pahalılığı ve geçimin zorlaşması evliliğin gençler tarafından ötelenmesine neden olmaktadır.

Kadına karşı şiddet olayları artıyor: Bilgisayar teknolojilerinin 1980'li yıllardan sonra hızla gelişmesi, iş gücü piyasasını olumsuz yönde etkilemiş ve halen etkilemektedir. Toplumda eğitimli birey sayısı hızla artarken işsizlik ve buna bağımlı stresli ekonomik bunalımlar, bireylerin aile içi davranışlarına yansımaktadır. Aile içinde genel olarak işsizlik ve ekonomik sıkıntı kaynaklı ortaya çıkan şiddet kadına yönelmektedir. Türkiye'de son on yılda kadına

şiddet olayı çok artış göstermiştir (Zencirkıran, 2019: 164). Kadının sosyal hayatta bağımsızlık kazanıp güçlenmesini öngörmeyen ve kabullenemeyen ataerkil anlayış, bu özgürlükler alanını tehdit eden girişimlerini sürdürecek. Şiddet olaylarının azalması; ancak refah düzeyinin artması, ferdi donanım ve hayattan tatmin oranının yüksek olması ve de kadının kamusal haklarının bir kültür olarak benimsenmesi ile mümkün olacaktır.

***Boşanmalarda artış görülüyor*:** Türkiye'de 2019'da evlenen kişi sayısı azalırken 541.424 (%6.56), boşananlar 155.047 (%1.88) kişiye yükselmiştir. 2020 yılında evlenen kişi sayısı 487.270 boşanan kişi sayısı ise 135.022 olmuştur (TÜİK, 2019b, TÜİK, 2021b). Bu sayısal verilerden de anlaşılacağı üzere boşanan çiftlerin sayısı artış göstermektedir. Bu durumun sosyal, kültürel ve ekonomik pek çok nedeni söz konusudur. Bu bağlamda evliliklerin boşanma ile sonuçlanıp tek ebeveynli ailelerin çoğalması kaçınılmaz gibi görünmektedir.

Çekirdek aile yapısı içinde dağılmış aile oranları artıyor: Türkiye'de ailenin küçülmesi giderek yaygınlaşmaktadır. Bununla beraber son yıllarda boşanma sayılarında görülen artış tek ebeveynli, parçalanmış ailelerin sayısını arttırmıştır. Geniş ailenin sayısı azalırken çekirdek aile sayısı yatay seyretmektedir. Bununla birlikte boşanmaların sosyal ve kültürel gelişmelerden kaynaklı çoğalması öngörüldüğünden, Türkiye'de gelecek on yılda parçalanmış, tek ebeveynli ailelerin çekirdek aile içindeki sayısının da artış kaydetme eğiliminde olduğu düşünülmektedir (Çobanoğlu, 2020: 73).

Görücü usulü evlenme ile birlikte tanışarak evlenme öne çıkıyor: Araştırmalar son yıllarda evlenme yaşının ilerlemesi ile birlikte, aile yuvasını kuracak kişilerin bu önemli kararı alma noktasında da tercihlerin değiştiğini göstermektedir. Kendi görüşü sorulmadan ailesinin kararı ile evlenenlerin oranı %12,1'de kalırken, hem görücü usulü hem de kendi kararıyla evlenenlerin oranı %47,8 olmuştur. Yine kendi seçimiyle ailesinin rızasını alarak evlenenlerin %30,2; ailesinin rızası olmadan evlenme kararı alanlar ise %2,5 olarak tespit edilmiştir (TAYA, 2016: 49). Bu oranlar evlilikte bireysel kararların belirleyici olduğunu; ancak geleneksel aile kültürünün bir öğesi olan görücü usulü evliliğin de devam ettirildiğini göstermektedir. Önümüzdeki yıllarda görücü usulü evlilik oranlarının azalması, tanışarak evlenenlerin oranlarının artması beklenmektedir. Ancak her iki durumda da aile rızasının önemini korumaya devam edecektir.

Çocuğa yönelik şiddet artıyor: Kent yaşamı ve modernleşme, aile fertleri arasında çatışmaya dayalı ilişkilerin çoğalmasına neden olmuştur. Ailede güçlü olanın güçsüz olana uyguladığı şiddet, babadan anne ve çocuğa ve şiddete uğrayan anneden çocuğa yönelecek şekilde sarmal bir hale gelmiştir. (Zencirkıran, 2019: 164). Aile içinde çocuğa en çok verilen cezalar ise şunlardır: Çocuğu azarlama %76, interneti kullanmasına izin vermeme %47, televizyon seyretmesine engel olma %40 ve oyun oynamasına izin vermeme %38 (TAYA, 2016: 126). Yanı sıra çocuğa tokat atma %32,6 ve çocuğu dövme %20,7 olarak öne çıkan şiddet eylemi olmuştur. Burada tokat atma ve dövme bedensel cezalandırma şekilleri arasında yer almakta; ancak azarlama davranışının daha yüksek oranda görülmesi psikolojik şiddetinin ön plana çıktığını göstermektedir (TÇKŞR, 2017: 35).

Ebeveynler çocuklarının evlilik yaşamlarına olumlu-olumsuz müdahalede bulunuyor: Evliliklerde aile rızasının önemseniyor olması geleneksel ve manevi açıdan evlilik kurumuna olumlu katkılar sağlamaktadır. Diğer yandan parçalanmış aile sayısının giderek artıyor olması, bu manevi desteğin evlilik süresince ne şekilde devam ettiği konusunda merak uyandırmaktadır. Boşanma nedenlerinden "eşlerin birbirinin ailesine saygısız davranması" %24 olarak belirtilmiş olması da (TAYA, 2016: 71) evlilikte ebeveyn-evlilik etkisinin güçlü olduğunu göstermektedir.

Aile içinde bireylerin ilişkileri farklılaşıyor: Geleneksel ailenin fonksiyonunun azalması, bireyciliğin artması, evlilik yaşının ilerlemesi, boşanmanın artması, ataerkil geniş aileden iş bölümüne dayalı çekirdek aileye geçilmesi, kadının aile içinde konumunun belirginleşmesi gibi dönüşümler, aile bireylerinin geleneksel ilişkilerini de farklılaştırmaktadır. Ailede baba aile reisliği konumunu yitirirken, çocukların bakımı ve yetiştirilmesinde de eşit sorumluluklar söz konusu olmaktadır. Örneğin ailede sorun olarak öne çıkan konular; ev ile ilgili sorumluluklar

%5,9, birlikte zaman geçirme, %5,4 sigara alışkanlığı %5,3 olarak tespit edilmiştir (TÜİK, 2017). Bu anlamda bireylerin özel tercihlerinin ve birbirine karşı tutumlarının aile yapısının dönüşümünü etkileyen dinamikler arasında giderek yer edineceğini vurgulamak gerekmektedir.

Yaşlı nüfusun artışı aile yapısında yeni bir durum olarak ortaya çıkıyor: Türkiye'de nüfusun genç olmakla birlikte giderek yaşlanmaya başladığı bilinen bir gerçekliktir. "Yaşlı nüfus olarak kabul edilen 65 ve daha yukarı yaştaki nüfus, 2015 yılında 6 milyon 495 bin 239 kişi iken, son beş yılda %22,5 artarak 2020 yılında 7 milyon 953 bin 555 kişi oldu. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise 2015 yılında %8,2 iken, 2020 yılında %9,5'e yükseldi." (TÜİK, 2021c). Aile içinde yaşlı bireylerin varlığı aile fertlerinin bağımlı olma durumlarına etki edeceğinden, aile adına ilerleyen yıllarda önemli bir soruna dönüşecek gibi görünmektedir.

Eski adıyla Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının 2020 Yılı Faaliyet Raporu'na göre, yaşlılara yönelik kurumsal bakım hizmetleri şu şekilde gerçekleşmiştir: "Bakanlığa bağlı 15.975 kapasiteli 158 huzurevinde 12.105 yaşlının halen bakımı sağlanmaktadır. Resmi huzurevlerinde toplam 8.719 personel görev yapmaktadır. 117 kapasiteli 25 yaşlı yaşam evi hizmet vermekte olup aktif olarak 90 yaşlı bakım görmektedir. 2020 yılında 9 adet yaşlı bakım kuruluş binası hizmete açılmıştır. Yaşlıların toplumun içinde olmalarını sağlamak, biyopsikososyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere gündüz yaşlı yaşam merkezleri modeli hayata geçirilmiş olup 31 merkezde 382 yaşlıya hizmet verilmektedir." (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı [ASHB], 2020: 91). Veriler yaşlı bakım hizmetlerinin kurumsal olarak ilerleme kaydettiğini göstermektedir. Bununla birlikte gelişen, değişen ve zorlaşan kent koşulları sonucu aile yapısının değişmesi kaçınılmaz olarak yaşlıları da etkileyecektir. Bu bakımdan yaşlıları ilgilendiren sosyal hizmet çalışmalarının çeşitlendirilmesi, kentsel dönüşümlerin yaşlı nüfusun ihtiyacına göre planlanması, ileriye dönük sosyal güvenlik, sağlık ve eğitimle ilgili politikaların yaşlıları gözeterek düzenlenmesi önem arz etmektedir.

Teknoloji ve tüketim kültürü yaygınlaşıyor: Teknoloji kullanımı hayatın her alanında giderek yaygınlaşırken, aile kurumu için de hem bir kolaylık hem de sorunlara neden olan bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Gelişmiş ev aletlerinin kentli ailesinde kullanımı, kent yaşamının yoğun iş temposuna karşı aile bireylerine kolaylıklar sağlamaktadır. Ancak internetin yaygınlaşması ile birlikte mobil cihazların, telefon ve tabletlerin tüm aile bireyleri tarafından yoğun olarak kullanılması, aile içinde iletişim kopukluklarına, buna bağlı olarak da sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca kent hayatının günlük ihtiyaçları çoğaltması tüketimi arttırırken aile ekonomisin daralmasına, maddi sıkıntıların aile yaşamına olumsuz etki etmesine yol açmaktadır. İlerleyen süreçte iletişim teknolojilerinin çeşitlenerek yaygınlaşması, sosyal hayatın bu doğrultuda şekillenmesi ve bu durumun aileler için yeni bir gerçeklik olarak kabullenilmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Anlaşılacağı üzere ailenin değişiminde; modernleşme, kentleşme, teknolojinin gelişmesi ve kent yaşamı gibi unsurların büyük etkilerinin olduğu görülmektedir. Bu değişimlerin Türk aile yapısına olumlu katkıları da vardır ve aile konumunu koruduğu sürece katkı sağlamaya devam edecektir. Ancak kadına yönelik şiddet, boşanmaların artması, aile yuvasının dağılması ile aile bireylerinin ilişkilerinin bazı noktalarda zayıflaması, aile yapısını tehdit eden sorunlar olarak belirginleşmektedir.

2. AİLE YAPISININ DEĞİŞMESİYLE BİRLİKTE BELİRGİNLEŞEN SORUNLAR

Toplumsal yapının önemli dinamiklerinden biri olan ailenin son yıllarda pek çok yönden değişime uğradığı, bu değişimlerin bazılarının aile ve aile bireyleri için büyük bir sorun olarak büyümeye başladığı ortadadır. Bu bölümde Türk aile yapısında son yıllarda aile denince sıklıkla karşılaşılan sorunlardan kadına şiddet, boşanma ve aile bireyleri arasındaki ilişkilerin farklılaşması ele alınmıştır.

2.1. Kadına Yönelik Şiddet

Şiddet eylemi, İstanbul Sözleşmesi'nde erkeklerin kadınlar üzerinde hâkimiyet kurarak ayrımcılığa neden olan anlayışın bir sonucu olarak görülmüştür. "Aile içi şiddet, cinsel taciz,

zorla ve erken evlendirilme, mahrum bırakılma, 'namus' adına işlenen cinayetler, kadın sünneti gibi çatışma esnasında ve sonrasında ortaya çıkan insan hakları ihlalleri" kadınların fiziksel, psikolojik ve ekonomik bakımdan uğradıkları toplumsal cinsiyet ayrımları olarak nitelendirilmiştir (TBMM, 2011: 13).

Kadına yönelik şiddetin araştırıldığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü [KSGM] (2009) raporunda ise, kadına yönelik şiddet biçimleri şu şekilde belirtilmiştir: Fiziksel şiddet; "tokat atma, itme, saç çekme, yumruk ya da cisimle vurma, tekmeleme, dövme, sürükleme, boğazını sıkma, yakma, silahla tehdit etme ya da yaralama" şeklinde oluşurken, cinsel şiddet; "zorla ilişkiye girmek, istemeksizin korktuğu için ilişkiye girmek, cinsel olarak aşağılayıcı ve küçük düşürücü eylemlere zorlanma" benzeri davranışları içermektedir. Ekonomik şiddet; "kadının çalışmasına engel olma, ev harcamaları için para vermeme, gelirini elinden alma" şeklindedir. Bu ve benzeri davranışlardan birini en az bir kere yapmış olmak kadına şiddet olarak adlandırılmıştır (KSGM, 35).

Diğer yandan araştırmalarda Türkiye'de kadınların %39,5'i erkeklerin kendilerine bağırdığını, %23,8'i azarladığını, %20,5'i küstüğünü, %7'si hakaret ettiğini, %12,5'i odayı %3,7'si evi terk ettiğini, %3,4'ü eşyayı kırdığını, %2,4'ü fiziksel şiddet uyguladığını, %29,9'u sessizce kırılıp içine attığını, %3,2'si yatağını ayırdığını, %3,1'i harcamalarını kıstığını belirtmiştir (TAYA, 2016: 95).

Bu veriler, kadına yönelik şiddetin aile içindeki ufak çatışmalar boyutunda kaldığını göstermektedir. Özellikle fiziksel şiddet burada kısıtlı görülmektedir. Fakat kadın cinayetine dönüşmüş fiziksel şiddetin her geçen gün toplumu ve aile yapısını tehdit etmeye başladığı bir gerçektir. Türkiye'de sadece Şubat 2022'de 23 kadın cinayeti işlenmiş, 21 şüpheli kadın ölümü gerçekleşmiştir. 2021 yılında toplam 280 kadın cinayeti işlenmiş olup %65'i öldürülme nedeni belirsiz, %31'i hayata dair karar alma, %4'ü ekonomik bahaneler gibi nedenlerden ötürü katledilmiştir (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu [KCDP], Erişim Tarihi: 27.03.2022). Bu rakamlar şiddetin ulaştığı boyutları ortaya koymaktadır. Kadına yönelik şiddet sorununun çözülmemesi; güvenli, sağlıklı ve mutlu bir toplum hayatının teminatı olan aile yapısını temel dinamiklerinden sarsan bir tehdit olarak en öndeki yerini koruyacaktır.

Türkiye'de aile yapısını ve kadını koruyan gerçekçi siyasalar üretilip bunların kamusal alanda işlerliği test edilmelidir. Toplumsal değişmelerin, işsizlik ve ekonomik bunalımların, modernleşme ve kentleşme ile ortaya çıkan yeni sorunların aile bireylerini, özellikle erkekleri çatışma ortamına sürükleyecek durumlara karşı tedbirler almak elzem görünmektedir. Bu konuda kurumsal bir anlayış ve toplumsal bir sezgi zemini oluşturmak, devletin ve toplumun yaşaması için hayati önem arz etmektedir.

2.2. Boşanma ve Parçalanmış Aileler

Aile içinde şiddet olaylarının, geçimsizlik ve uyuşmazlıkların sonucunda kaçınılmaz olarak boşanmalar gerçekleşmektedir. "Türkiye genelinde bireylerin %88'nin evliliklerinin devam ettiği, %7'sinin eşinin öldüğü, %4'nün ise boşandığı görülmektedir." (TAYA, 2016: 70). Türkiye'de evlenmek isteyen kişiler azaldı ya da yukarıda da belirtildiği üzere boşanma sayıları her geçen sene giderek artış göstermektedir (Durğun, 2016: 13). En çok karşılaşılan boşanma nedenlerinin oransal dağılımı şu şekilde gerçekleşmiştir. "Sorumsuz ve ilgisiz davranma %50,9; evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama %30,2; eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması %24,3; eşin ailesinin aile içi ilişkilere karışması %22,7; aldatma %20,4; dayak/kötü muamele %19,5; terk etme/edilme %14,8; içki %13,2" (TAYA, 2016: 71). Bu nedenlerin sadece bir tanesi bile boşanma için yeterli olabilmektedir; çünkü evlilik kurumu eşlerin karşılıklı sevgi ve saygı duygularına gereksinim duyan bir kurumdur. Taraflar hayatın her anında birbirlerine karşı sorumluluklarını yerine getirmeyi ihmal etmemeliler.

Nichols'a göre (2014: 75) Aile terapi sürecinde terapistlerin sıkça başvurduğu Bowen'ın aile sistemleri kuramına yeni yorumlar getiren Betty Carter ve Monica McGoldrick gibi terapistler, evlilikte boşanmanın aile bireyleri için yaşamsal döngü içinde önemli bir dönüm noktası olduğunu vurgulamışlardır. Çünkü her birey hayatı boyunca kendisini ilgilendiren önemli olaylar

yaşamaktadır. İlk çocukluk, ergenlik, evlilik ve ilk çocuğa sahip olma, yaşlılık, emeklilik ve torunlarla zaman geçirme gibi aşamalar, insanın yaşamsal döngüsü içinde kritik noktalar teşkil etmektedir. Bunlardan birinin eksik ya da hatalı yaşanması genogramlarda sonraki kuşaklar için olumsuz birer miras olarak aktarılmaktadır. Evliliğin ayrılık ile bitmesi ve aileye yeni (üvey) birinin dâhil olması yaşamsal döngü içinde yeni ilişkiler yumağının ve buna dayalı farklı yaşantıların ortaya çıkmasında neden olmaktadır.

Olson, DeFrain ve Skogrand'a (2010: 452) göre ise, evli çiftlerin ayrılık kararı almasının her kültür içinde kendine göre değişen nedenleri olabilmektedir. Günlük hayatın koşuşturması ve stresi içinde aynı ortamda duygusal ilişki kurmak ve bir arada yaşamak her zaman kolay olmamaktadır. Bazen ilişkiler çok travmatik de olsa çiftler birlikte yaşamaya devam edebilmektedir. Boşanmanın pek çok nedeni bulunmakla birlikte, çiftlerin beklentilerini yüksek tutmaları, cinsellikle ilgili sorunlar, ev içinde eşit karar alamama ve birbirlerine üstünlük taslama, ekonomik sorunlar ve iletişimin zayıf olması gibi nedenler öne çıkmaktadır.

Öte yandan günümüzde aile, evlilik bağlarının zayıflamasına yol açan farklı nedenler de dikkat çekmektedir. Boşanmış çiftlerin yeniden evliliklerinin boşanma ile sonuçlanması riski yüksektir. Aynı şekilde evlenmeden birlikte yaşayan ve cinsel birlikteliği olan çiftlerin farklı ilişkiler yeniden kurması durumunda ilişkilerde zayıflık söz konusu olmaktadır. Buna benzer olarak çiftlerin evlilik öncesi hamilelik ve çocuk sahibi olma deneyimleri eğer çiftler bu deneyimleri paylaşmamışlarsa boşanma ile sonuçlanabilir. Küçük çocukların varlığı aile ilişkilerinde istikrarı artırmakta ve ilerleyen yaşlarda ebeveynlere ruhsal destek sağlamaktadır. Bu nedenle çocuksuz çiftlerin boşanma riski daha yüksek olmaktadır. Kültür farklılığı, içinde yaşanılan toplumsal bağlamın özelliğine göre aile ilişkilerini etkileyen ve boşanma süreci hızlandıran diğer faktörler arasında sayılabilir (Lamanna ve Riedmann, 2009: 418).

Anlaşılacağı üzere, aile yuvası sadece eşlerin bulunduğu, yaşadığı bir yer değildir. Değişen koşullara, nesne ve olgulara nasıl anlamlar yüklendiği, nasıl bir etkileşim içinde olunduğu büyük önem arz etmektedir. Aile yuvasında, çocuklar ve şartlara göre diğer akrabalar da bulunabilmektedir. Bu bakımdan çocukların sağlıklı bir şekilde büyütülmesi, bireylerin yaşamsal ihtiyaçlarının tam olarak yerine getirilmesi aileye hayati bir önem ve görev yüklemektedir. Boşanmanın kaçınılmaz ve gerekli olduğu durumlarda bile, ailenin bu hayati fonksiyonları gözetilmelidir. Aile kurumunun burada ifade edilen önemine rağmen; araştırmalardan elde edilen şiddet ve boşanma verileri, Türkiye'de yakın bir gelecekte aileyle ilgili belirgin toplumsal sorunlar yaşanabileceğini göstermektedir.

2.3. Boşanmanın Aile İlişkileri Üzerindeki Etkileri

Ailede boşanmanın olumsuz etkileri ilk olarak çiftler üzerinde olmaktadır. Boşanmak her ne kadar süregelen sorunlardan kurtulmak anlamına geliyorsa da, özünde yeni sorunlar barındırmaktadır. Çiftler boşandıktan sonra yasal birtakım görevlerle sorumlu olurlar. Bu sorumluluk çoğunlukla çocuklar için yüklenilmektedir. Çiftlerin erişkin olmayan çocukların bakımını yüklenmesi, gelirlerinde azalmanın olması, sosyal alanın daralarak sosyal destekten mahrum kalınması ve de özellikle nafaka gibi konularda eski eşle çatışmalar yaşanması, bozulan ilişkinin sürüncemede kalan olumsuz yönleri arasında yer almaktadır (Olson, DeFrain ve Skogrand, 2010: 453).

Türkiye'de 1960 ve 70'li yıllarda bir erkeğin eşinden boşanması hoş karşılanan bir durum değildi. Kadınların eşinden boşanması ise çok zordu. 1980'li yıllardan sonra toplumsal değerlerdeki hızlı değişmeler kadın ve erkeğin farklı sebeplerle boşanmasının normal karşılanmasına neden oldu. Boşanmaya yönelik toplumsal baskı da zayıflayınca boşanma sayısında artışlar gözlenmiştir (Zencirkıran, 2019: 168). Bununa beraber boşanan çiftlerin, özellikle de kadınların toplumsal değerlerdeki değişmelere karşın yeni durumlarına uyum sağlama, yeni sosyal ortamlar kurma, yeniden evlenebilme konularında güçlük çektiği de belirtilmelidir.

Cohen vd. (2016: 2)'de aile düzeninin boşanma yoluyla bozulması aile bireylerini, bilhassa çocukları derinden etkilediğini belirtmişlerdir. Bu araştırmacılara göre her yaşta çocuklar

psikolojik ve sosyal gelişim açısından ebeveynlerin ayrılmasından etkilenirler. Bebekler boşanma eyleminin farkında olmasalar bile oluşan yeni duruma huysuzlanma, uykusuzluk ve beslenme bozuklukları gibi değişik şekilde tepki verebilirler. Bazen de bu durum aileye yabancı olan bir bakıcı ile kurulan yeni ilişki ağına bir tepki olarak görülür. Aynı zamanda yeni yürüme çağında olan çocuklar, ayrılığın etkisi ile kazanmış oldukları dil ve gelişim becerilerinde gerileyebilirler. Olayları fark etme çağında olan okul öncesi çağı çocukları da, bu durumda terk edilme kaygısı ve benmerkezci suçluluk duygularıyla tepki gösterirler. Kuşkusuz ebeveyn ayrılığına toleransı en düşük olan çocuklar, ergenlik çağında olan çocuklardır. Bu dönemde çocuklar evde yetişkinlik rolü üstlenerek ilişki krizleri ile başa çıkmaya çalışırlar. Ayrılan anne babayı yeniden bir araya getirme çabasında bulunurlar. Bu çağda içine kapanma, okulda ve sosyal hayatta başarısız olma, agresif ve çatışmaya meyilli olma başat özelliklerdir. Aynı zamanda ergenlerde boşanmanın yarattığı duygusal boşluktan dolayı çaresiz hissetme ve intihar düşüncesine meyilli olma özellikleri de görülebilir.

Boşanmış aile çocuklarının ruhsal ve fiziksel açıdan hayata tutunma becerilerinde diğerlerine göre zayıflık gösterdiği araştırmalarla ortaya çıkarılan bir sonuçtur. Boşanmadan sonraki beş yıl içinde, çocukların üçte biri boşanmaya bağlı depresyon belirtisi göstermiştir. 10 yıl içinde bazı yetişkin çocuklar rutin işlerde başarısız olurken, 15 yıl içinde yetişkinlikte yaşanılan duygusal ilişkilerde bocalama ve başarısızlık kaydedilmiştir. Bunun aksine çocukların %75'nin altıncı yıldan sonra boşanmanın etkisinden kurtulduğunu ve önemli ölçüde iyileşme gösterdiğini belirten çalışmalar da vardır. Bu çalışmalarda boşanmanın ilk yılının çocuklar için zor geçtiği; ancak ikinci yıldan itibaren dikkate değer bir iyileşmenin yaşandığı vurgulanmıştır. Boşanan ailelerin çocuklarının %20'si boşanmadan önce duygusal sorunlar yaşamıştır. Sağlıklı ailelerde bu oran %10 dolayındadır. Ayrıca boşanmış ailede çocukların %70'nin mutsuz bir evliliğin boşanma ile neticelenmesini kabul edilebilir bulduklarını belirtmişlerdir. Yine bu oran sağlıklı aile çocuklarının konuya yaklaşımı açısından %40 olarak ölçülmüştür (Olson, DeFrain ve Skogrand, 2010: 455).

Öte yandan boşanmadan önceki sürecin anlaşmazlığa son vermesi bakımından çocuklar tarafından kabul görmesinin yanında, mutsuz ve sürüncemeli birlikteliklerin boşanma ile sonuçlanmasının evli çiftler üzerinde de olumlu etkileri olmaktadır. Özellikle ekonomik sıkıntılardan dolayı boşanmış çiftlerin evlenmeden önceki mali durumları, evlilik sürecindeki durumları ve boşanma sonrasındaki durumlarının karşılaştırıldığı bir çalışmada, boşanmanın birinci yılından sonraki refah durumunun evlilikteki mutsuzluğu bastırdığı ve bireylerin aile sınırlamalarından uzak bir ferahlama yaşadıkları ortaya çıkarılmıştır (Cavapozzi, Fiore ve Pasini, 2020: 7). Bu bağlamda, evli çiftlerin üzerindeki ekonomik baskı ile kültürel ve yaşamsal koşulların neden olduğu stresin azaldığı, bu durumun da geçici bir rahatlama duygusu yarattığı düşünülebilir. Bununla birlikte sağlam aile bağlarının toplum açısından önemi düşünüldüğünde, evlilikte boşanma olayını sadece çiftler özelinde değil, genel bir aile ilişkisi problemi olarak değerlendirmek ve bu noktada aile terapilerine başvurmak daha anlamlı olacaktır.

2.4. Aile İçi İlişkilerin Farklılaşması

Boşanma ile aile ilişkilerinin tamamen sonlandığı düşünülmemelidir. Aile içindeki bireysel yaşantıların farklılaşması sonucu yaşanan olumsuzluklar ya da aile içi şiddet, ailenin parçalanmasına neden olabilir. Ancak aile içi ilişkilerin, çatışmaların başka sonuçları da söz konusu olmaktadır. Hane halkının beraber geçirdiği süreler, ev işlerini paylaşma durumları, birlikte faaliyetler yapmak, çocuk bakımı, aileyle ilgili kararları alma, hasta ve engelli aile fertlerinin bakımı, aile fertleri arasındaki ilişki ve sorunlar ile bu sorunların nasıl çözümlendiği gibi konular, simgesel etkileşim yönü güçlü olan belirleyici unsurlardır. Bu ilişkilerin niteliği hem birey hem de aile için olumlu-olumsuz sonuçlar doğurabilir.

Aile içindeki ilişkilerin ne şekilde geliştiği incelenirse aile yapısının değişimi, şiddet ve boşanma gibi olumsuz olgular, ailenin küçülmesi ve aile kurmaktan korkma duygusunun nedenleri açıklanabilir. Türkiye'de ailelerin %48,2'si akşam yemeğinde bir araya geldiğini belirtmiştir. Bu oran öğlen %15,3 kahvaltıda ise %24,4 olarak kaydedilmiştir. Ailelerin birlikte en çok yaptığı

faaliyet ise %18,2 oranıyla televizyon izlemek. Diğer sık yapılan faaliyetler; %13,6 akraba ziyaretine gitmek, %10 tatile gitmek, %9,3 komşu ziyaretine gitmek, %9,1 alışverişe gitmek ve arkadaşları ziyaret etmek olarak sıralanmıştır (TAYA, 2016: 79-81). Bu oranlara göre ailelerin günlük rutin işlerde bile birlikte geçirdiği zamanın çok az olduğu, mevcut olanların ise yemek saatleri ile sınırlı olduğu anlaşılmaktadır.

Evde yapılan işlerden genellikle kadının sorumlu olduğu görülmektedir. Yemek yapma, ütü, çamaşır, bulaşık dikiş, akşam sofrayı toplama, evin günlük ve haftalık temizliği, çay servisi gibi işlerin ortalama %80 oranında kadınlar tarafından yapıldığı belirtilmiştir. Erkekler; günlük alışverişte %45, faturaların ödenmesinde %75, küçük tamirat işlerinde %72,2 evin badana boyasında %40 oranlarında ev işlerine katkıda bulunmaktadır (TAYA, 2016: 83). Genel anlamda evde yapılan temel işlerin kadınlara bırakıldığı görülmektedir. Modernleşme ile birlikte hayatın her alanında kadın ve erkeğin eşit olacağı beklentisinin ev işlerinde henüz gerçekleşmediği ortadadır.

Hanelerde kadınların erkeklere oranla daha fazla yaptığı diğer önemli bir görev çocuk bakımıdır. Çocukların bakımını; %88,4 anne, %0,5 baba, %6,1 anneanne-babaanne, %2,7 kreş olarak tespit edilmiştir. Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük kentlerde çocuk bakımlarının büyük oranda (ortalama %85) kreşlerde gerçekleşiyor olmasına rağmen, Türkiye ailesinde anne ebeveyn bakım geleneğinin sürdürüldüğü ve bu sorumluluğun uzun süre annede kalacağı anlaşılmaktadır (TAYA, 2016: 86-87).

Türkiye ailelerinde aile ile ilgili kararlar genellikle erkekler tarafından alınmaktadır. Ev seçimi (Erkek %65,2, Kadın %34,8), ev düzeni (Erkek %22,3, Kadın %77,7), çocuklarla ilgili kararlar (Erkek %56,5, Kadın %43,5), alışveriş (Erkek %43, Kadın %57), akraba ilişkileri (Erkek %61,1, Kadın %38,9), komşu ilişkileri (Erkek %44,9, Kadın %55,1), eğlence ve tatil (Erkek %71,9, Kadın %28,1) oranlarında tespit edilmiştir (TAYA, 2016: 89). Daha çok evin içinde ve çocuklarla ilgili konularda kadınların fikir beyan edebildiği aşikârdır. Kadının evle ilgili işlerin çoğundan mesul olup evle ilgili kararlarda erkekten geri kalması tezatlık oluşturmaktadır. Bu durum çatışmalara neden olabilir. Bu doğrultuda, ev ile ilgili sorumluklarda %23,7, çocuklarla ilgili sorumluluklarda %19,7, harcamalarda %15,2, gelir yetersizliğinde %16,6, birlikte vakit geçirme konularında %15,2, sigara alışkanlığı %12,5, alkol alışkanlığı %2,3 oranlarında aile içi sorunlar yaşanmaktadır (TAYA, 2016: 92). Burada kadınların aileyle ilgili hemen her konuda sorumluluğu üstlenmesi bakımından erkeklerle çatıştığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü tartışmaların geneli, evle ilgili sorumluluklardan kaynaklanmaktadır.

Bütün bu verilerden hareketle Türkiye'de aile içi ilişkilerin genel olarak zayıflamaya başladığı görülmektedir. Gelişen teknoloji, apartman hayatında herkesin kendine ait bir odasının olması, bireysel yaşantının öne geçmesi, aile fertlerinin birlikte yapmaktan hoşlandıkları ortak alanlarda buluşma olanağını sınırlamaktadır. Aynı zamanda ailede pek çok görevin yerine getirilmesi kadından beklenmektedir. Gelişen ve değişen dünyada kadının ödevlerinin çoğalarak devam etmesi, erkek ve kadın arasındaki çatışmayı arttırırken, bu çatışma diğer aile bireylerine de yönelebilmektedir. Aile kurumunun yapısal bütünlüğünü koruyabilmesi için ailenin boş vakitleri değerlendirme, bireysel moral ve motivasyonu sağlama temel işlevlerinin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Ailenin sağlam yapısını destekleyecek kadın erkek eşitliği sağlanmalı ve ortak sorumluk bilinci sergilenmelidir.

Aksi halde kadın ve erkek arasında aile içi sorumluklardan kaynaklanan çatışmalar, aile içi şiddeti doğurur. Şiddet olayları, kopukluk ve geçimsizlik, boşanmaların ve parçalanmış ailelerin artmasına yol açabilir. Evliliğe hazırlık aşamasında olan bireylerde evlenmeye karşı bir korku ve isteksizlik psikolojisi oluşabilir.

Aile içi kopukluk, çocuk üzerinde menfi etkilerle çocuğun ihmal ve istismarına, oradan da sokağa itilmesine neden olmaktadır. Küçük yaşta madde kullanımı, şiddet, suç işleme ve intihara meyilli olma, yetersiz ebeveyn rollerinin bir sonucu olarak görülmelidir (Duran ve Duran, 2021: 45).

Bütün bunlar aile yapısı için olumsuz ve istenmeyen durumlardır. Mevcut durumun bu şekilde ilerlediği yapılan araştırmalardan ve günlük hayatta yaşanılan gelişmelerden anlaşılmaktadır.

Böyle karamsar bir tabloya rağmen aile kurumunun güçlü bir içsel konumunun olduğu ve alınacak tedbirlerle kendi iç dinamiklerini hızlı bir şekilde hayata geçireceği unutulmamalıdır. Bu tedbirlerin ne şekilde alınacağını, gelişen ve değişen dünyanın gerekleri ile gelenekselden moderne geçiş yapmış olan Türk aile yapısının beklentilerinde ve de toplumun ihtiyaçlarında aramak gerekmektedir.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye'de aile yapısının geleceği ile ilgili projeksiyonların doğru analizi, ailenin geleceğini tahmin etme ve ihtiyaçlar ile beklentilere uygun tedbirler alma konusunda kolaylıklar sağlayacaktır. Ancak burada önemli olan ailenin niçin önemsenmesi gerektiğini belirlemek ve anlamaktır. Aile, modernleşme kuramlarında öngörüldüğü üzere gelişmişliğin bir dinamiği mi olmalıdır? Gelişme ailede mi başlar? Çekirdek aile, az çocuklu aile, iyi eğitim almış fertlerle dolu aile, zengin aile, geleneklere bağlı aile, çatışmanın az olduğu mutlu aile gibi aile yapılarının değeri nedir? Bunları çözümlemek için hâlihazırdaki verileri iyi okumak gerekir. Türkiye'de aile ile ilgili gelişmeler böyle devam ettiği takdirde çok olumsuz bir tablo olmasa da, aile açısından istenmeyen noktalara ulaşacağı kesindir. İlerleyen yıllarda; aile içi şiddet, kadına yönelik ayrımcılık ve aile içinde iletişim kopuklukları gibi konular, ciddi sorunlar olarak toplumun karşısına çıkmaya devam edecektir. Boşanmaların artması, aile içi ilişkilerin çözülmesi, evliliğin zorlaşması ve evliliğe karşı isteksizlik konuları da aile için giderek büyüyecek olan tehditler olarak görülmelidir.

Türkiye'de ailelerin küçülmeye devam etmesi, hem aile hem de demografik yapı için uzun süre tehdit oluşturması mümkün görünmemektedir. Nüfus konusunda bir daralma yaşanırsa bile, devlet tarafından alınacak tedbirlerle (göçmen ya da yabancı yurttaş kabulü) sorunlar çözüme kavuşturulabilir. Ancak kent nüfusunun giderek kalabalıklaşması, yetersiz iskân ve kentsel dönüşüm durumlarında, aile hayatı için olumsuz şartlar ortaya çıkabilir. Kent hayatının olanaklarını bırakmak, kırsal hayatın özlemini çekse de kentte yaşayan bireyler için pek mümkün görünmemektedir. Bu yüzden Türkiye'de kent yaşamı giderek yaygınlaşacak, üretime katkı sağlama ve çalışma zorunluluğu, bireylerin yılın belli ayları dışında kırsal kesimdeki memleketlerine gitmelerine engel olacaktır. Belki emeklilik ve yaşlılık zamanında kent hayatından ayrılma isteği artacak, ancak bu durumda da yaşlanan nüfusla birlikte yeni yaşlılık politikalarının hayata geçirilmesi zorunlu hale gelecektir.

Gelişimsel idealizm modelinde öngörülen gelişmişliğin aile ve toplumda çok yönlü olarak görülebilmesi için uzmanlaşmış bir sosyal hizmet anlayışının da gerekli olduğu yadsınmamalıdır. Bu bağlamda, ailede çocukların eğitimi ve aile dışındaki olumsuz etkilerden korunması için profesyonel sosyal hizmet alanlarının çoğaltılması ve bu konuda toplumda gelenekselden moderne var olan değerlerin yaşatılması bir öneri olarak sunulabilir. Eğitim ve bilimin gelişmesinden en çok çocukların yararlandırılması aileye doğrudan destek sağlayacaktır.

Aile içindeki sembolik etkileşimin bir boyutu hane halkının aile içindeki konumlarının nasıl algılandığı ile ilgilidir. Özellikle kadının evde erkeğe koşut bir konuma getirecek ekonomik şartların politikalarla desteklenmesi gerekmektedir. Engelli, hasta ve yaşlı bireylere yönelik sosyal destek ve diğer benzeri olanaklar geliştirilmelidir. Türkiye nüfusunun giderek yaşlandığı hesaba katıldığında, yaşlılara yönelik uzmanlaşmış sosyal hizmet veren kurum ve personellerin önemi giderek artacaktır. Sosyal hizmet sağlayıcılarının eğitilmesi ve toplumda bu konuda farkındalık oluşturulması, aile yapısının dönüşümünde olumlu etkilere yol açacaktır. Aynı zamanda, hükümet programlarında bu konulara özellikle yer verilmeli, bütçeden geniş pay ayrılmalı ve üniversiteler düzeyinde ihtiyaca ve ihtimallere karşı akademik çalışmalar yapılmalı, teşvik edilmelidir.

Türkiye'de kadın sorununun aile konularından farklı bir perspektifle ele alınması gerekmektedir. İlerleyen süreçlerde kadının yaşadığı sorunları aile konularından bağımsız bir şekilde işleyecek yasaların işlerliği artış gösterecektir. Türkiye'de kadın gücü önümüzdeki on yılda toplumun her alanında ilerleme kaydedecektir. Bu durumun bir tahminden öte bir ihtiyaç olduğu göz ardı edilmemelidir. Günümüzdeki aile yapısının dönüşümlerinde bireysel çıktılar

ön plana çıkmaktadır. Önümüzdeki yıllarda aileden beklenecek her türlü olumlu dönüşümün, bireysel yeterliliklerin sağlanması ve artırılmasıyla mümkün olacağı anlaşılacaktır.

4. ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışmanın etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer aldığını beyan ederiz.

5. ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

ASHB, (2020). Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2020 Faaliyet Raporu: https://www.aile.gov.tr/media/73627/2020-faaliyet-raporu.pdf.

Canatan, K. (2018). Aile Hakkında Kuramsal Perspektifler, *Aile Sosyolojisi* (7. Baskı) içinde, Ed: K. Canatan ve E. Yıldırım, İstanbul: Açılım Kitap, 31-50.

Cavapozzi, D., Fiore, S., & Pasini, G. (2020). Divorce and well-being. Disentangling the role of stres and socioeconomic status. *The Journal of the Economics of Ageing*, *16*, 100212.https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212828X19300994?casa_token=sTdeo6lLPRQAAAAA:cs1lg1mKKKeTzlv1pywyydLJlh8KK2LXyGhwROTfrN6p7JLGu120_ddndoHtWqXHlKPztjO.

Cohen, G. J., Weitzman, C. C., & Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health. (2016). Helping children and families deal with divorce and separation. *Pediatrics*, *138*(6).

Çobanoğlu, A. (2020). Türk Aile Yapısında ve Kültüründe Yakın Gelecekte Önem Kazanacağı Öngörülen Değişimler. *Journal of Social Sciences and Humanities,* 4 (2), 68-80.

Coşkun, İ. (1989). Modernleşme Kuramı Üzerine. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, *3*(1), 289-314.

Duran, R. ve Duran, C. (2021). İstismarın Çocuk Üzerindeki Psiko-sosyal Etkileri ve Çocuk İstismarı ile Madde Kullanma İlişkisinin Değerlendirilmesi. *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi,* 5(2), 39-53.

Durğun, A. (2016). Aile İçi Problemler ve Çözüm Önerileri. *Mehir Aile Dergisi*, *3*(1), 83-95.

Epik, M. T., Çiçek, Ö. ve Altay, S. (2017). Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Tarihsel Süreçte Ailenin Değişen/Değişmeyen Rolleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *17*(38), 35-58.

Eyce, Berrin. (2004). Tarihten Günümüze Türk Aile Yapısı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, *1*(4), 223-244.

Güloğlu, M. F. (2019). Aileyi Yeniden Tanımlamak: Değişimler ve Süreklilikler. *Toplumsal Değişim, 1,* 47–78.

Kavas, S. & Thornton, A. (2013). Adjustment and Hybridity in Turkish Family Change: Perspectives From Developmental İdealism. *Journal of Family History,* 38(2), 223-241.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, (2009). Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet. http://www.hips.hacettepe.edu.tr/TKAA2008-AnaRapor.pdf

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu 2021 Raporu (İnternet Kaynağı), http://kadincinayetlerinidurduracagiz.net/veriler/3003/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-2021-yillik-veri-raporu (Erişim Tarihi: 27.03.2022).

Karagöz, L. (2015). Türkiye'de Aile Politikalarında Bütünlük İhtiyacı. *İlmi Etüdler Derneği Politika Notu*.

Koç, İ. (2018).Türkiye'de Aile Yapısının Değişimi Sürecinde Tek Ebeveynli Ailelerin Oluşumu, Belirleyicileri ve Refah Durumu, *Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi* içinde, Araştırma ve Politika Serisi-65, Ankara: 36-84.

Lamanna, M. A.,& Riedmann, A. (2009). *Marriages & Families: Making Choices in a Diverse Society: Making Choices in a Diverse Society*. Cengage Learning. Canada, Thomson Higher Education.

Nichols, M. P. (2014). *The Essentials of Family Therapy*. Sixth Edition, New Jersey, Pearson.

Olson, D., DeFrain, J., & Skogrand, L. (2010). *Marriages and Families: Intimacy, Diversity, and Strengths*. McGrawHill.

Türkiye Aile Yapısı Araştırma [TAYA]. (2016). T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması***.** Ankara: TDV Matbaacılık.

TBMM. (2011), İstanbul Sözleşmesi. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss81.pdf

TÇKŞR, (2017). Türkiye'de Çocuğa Karşı Şiddet Raporu. (Haz. Işıl Erdemli). Ankara: Bilkent Üniversitesi. http://www.cocugasiddetionluyoruz.net/storage/app/uploads/public/5cd/854/ace/5cd854acef9ac406674473.pdf.

TÜİK, (2021a). Haber Bülteni-37210. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210 (Erişim Tarihi: 17.12.2021).

TÜİK, (2021b). Haber Bülteni-37211. (Erişim Tarihi: 17.12.2021).

TÜİK, (2021c). Haber Bülteni-37227. (Erişim Tarihi: 27.03.2022).

TÜİK, (2019a). Haber Bülteni-33705. http://tuik.gov.tr/OncekiHBArama.do (Erişim Tarihi: 15.06.2020).

TÜİK, (2019b). Temel İstatistikler, *Hayati İstatistikler,Evlenme Boşanma Sayısı.*http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist (Erişim Tarihi: 14.06.2020).

TÜİK, (2019c). Haber Bülteni-33708. http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33708 (Erişim Tarihi: 14.06.2020).

TÜİK, (2017). Haber Bülteni-21869. http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21869 (Erişim Tarihi: 14.06.2020).

Uluğtekin Bulu, M. G. (2019). Aile, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* içinde, Ed: F. A. K. Turhanoğlu, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 87-120.

Ünal, V. (2013). Geleneksel Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Boşanma Sorunu ve Din. *Journal of International Social Research*, 6(26).

Yavuz, S., Güllüpınar, F. (2019). Türkiye'de Çocuğun Ekonomik Değerini Etkileyen Faktörler: 2016 Aile Yapısı Araştırması Analizi Üzerinden Sosyolojik Bir Değerlendirme. *İstanbul University Journal of Sociology*, 39(2), 379-409.

Yıldırım A. ve Şimşek H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin.

Yıldırım, E. (2018). Toplumsal Değişme Sürecinde Aile, *Aile Sosyolojisi* (7. Baskı) içinde, Ed: K. Canatan ve E. Yıldırım, İstanbul: Açılım Kitap, 121-138.

Zencirkıran, M. (2019). Türkiye'de Aile, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* içinde, Ed: M. Zencirkıran, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 151-178.